

VIDENSHISTORIE

NYE VEJE I HISTORIEVIDENSKABERNE

■ MARIA SIMONSEN OG LAURA SKOUVIG

Historiker har inte varit helt ointresserade av kunskap. Som forskningsobjekt har kunskapen haft sin plats inom vetenskaps, teknik och utbildningshistoria, men även figurerat i undersökningar av social, idé, miljö, genus och kulturhistoriskt snitt. Ändå är kunskapshistoria, som en systematisk vetenskaplig reflexion över kunskapens plats i historien och de system och samhälleliga sammanhang som den har ingått i, ett påfallande nytt och outvecklat fält.¹

Med artiklen *Vad är kunskapshistoria* kickstartade Johan Östling en skandinavisk diskussion om videnshistorie som fagligt felt, dens potentialer og muligheder for historieforskningen.² Som Östling fremhæver i citatet, er det ingen nyhed, at historikere beskæftiger sig med videnshistorie.³ Discipliner inden for historiefaget, som f.eks. idé- og boghistorie har i årtier studeret forskellige aspekter af viden. Det samme gælder for videnskabshistorie, STS-forskningen og arven fra Ludwik Fleck, Thomas Kuhn og Michel Foucault. Alt sammen er det medvirkende til, at Östlings præsentation af videnshistorie som et nyt og uudviklet felt kan fremstå som en noget provokativ påstand.

En del af den kritik, der er blevet rettet mod videnshistorien, er derfor ikke overraskende, at den blot forsøger at opfinde hjulet på ny. Og at den videnskabelige refleksion over videns plads i historien og de systemer og samfundsmæssige sammenhænge (jf. Östling), som den indgår i, faktisk ikke er noget nyt. Men de videnshistoriske indgange kan også ses som et resultat af den tværfaglighed, der har præget de humanistiske videnskaber i en årrække i forsøg på at forny traditionelt definerede forskningsområder. Det forandrede medielandskab og informationsflow, som digitaliseringen har ført med sig, har fået historikere til at se på videns foranderlighed og autoritet med andre øjne. Med den øgede tværfaglige forskning følger også lån af indgange, indsigter, teori og metoder fra nabo-discipliner. I skildringen af sin vej ind i det videnshistoriske felt har Peter Burke beskrevet, hvordan han først troede, at han var mere eller mindre alene med sin forskningsinteresse men snart opdagede, at "it can almost be guaranteed that if

1 Östling: 'Kunskapshistoria?', 109.

2 Terminologien på svensk og norsk er henholdsvis "kunskapshistoria" og "kunnskapshistorie". På engelsk kaldes feltet "history of knowledge", mens det på tysk er "Wissensgeschichte". Som dansk betegnelse har vi valgt "videnshistorie".

3 Östling: 'Kunskapshistoria?', 109.

you think of a promising topic for research or an approach that seems to be new, you will soon find that other individuals and groups in different places have already had the same idea, or something rather like it".⁴ Som vi viser i artiklen, er videnshistorie præget af en tydelig tværfaglig tilgang, hvilket også er årsagen til, at mange genkender deres forskningsfelt. Det har åbenbart et behov for fra flere historiefaglige grene tydeligt at afgrænse egne fagterritorier.

Kritikken til trods synes videnshistorie at kunne noget nyt. Stadig flere historikere tager tilgangen til sig i især empiristyrede studier, men også mere teoretisk reflekterende undersøgelser er begyndt at dukke op. Som historiefaglig disciplin har videnshistorie slået rod internationalt siden årtusindskiftet i særligt den engelsk-, fransk- og tysksprogede historieforskning, med blandt andre Philipp Sarasin, Christian Jacob og Simone Lässig som frontfigurer, såvel som i vores skandinaviske nabolande med etableringen af undervisnings- og forskningsmiljøer.⁵ Ved Historiska Institutionen i Lund har Östling i samarbejde med David Larsson Heidenblad og Anna Nilsson Hammar etableret månedlige seminarer og bloggen *New History of Knowledge*, der fungerer som platform for et skandinavisk samarbejde.⁶ Selv om videnshistorie stadig står stærkere i de tyske, franske og engelske historiemiljøer end i de skandinaviske, udtrykker initiativerne i Lund en voksende skandinavisk interesse. Endnu har videnshistorie ikke forankret sig blandt danske historikere, men der er flere indikationer på, at der også er en stigende interesse for feltet herhjemme.⁷

I artiklen introducerer vi til videnshistorie ved at fokusere på nogle af de kritikpunkter, som er blevet fremført imod videnshistorie, og vi diskuterer dem ud fra de historiske discipliner, som vi selv arbejder inden for: informationshistorie og boghistorie. Kritikken af videnshistorie retter sig overordnet mod 1) afgrænsningen til andre felter og viden som analytisk greb, 2) cirkulationsbegrebet som metodologi og 3) tværfagligheden som akilleshæl. Artiklen består af fire dele. I den første del giver vi en introduktion til videnshistorie med afsæt i tre fortalere for det nye felt: Lässig, Sarasin samt miljøet omkring Östling og deres indgange til videnshistoriske undersøgelser. Derefter diskuterer vi afgrænsningen af videnshistorie med udgangspunkt i, hvad der forstås som viden og eksemplificerer dette gennem en diskussion af grænsedragningen mellem viden og information. I artiklens tredje del giver vi en bred introduktion til cirkulationsbegrebet og dets umiddelbare sammenfald med det i boghistorien kendte kommunikationskredsløb. I fjerde og sidste del diskuterer vi videnshistorien som tværfagligt felt, ligeledes med afsæt i et boghistorisk perspektiv.

4 Burke: *What is the History of Knowledge*, 1-2.

5 Östling: 'Kunskapshistoria?', 109-111.

6 <https://newhistoryofknowledge.com/> (2018-05-13).

7 F.eks. var der et panel på Dansk Historikermøde 2018 om videnshistorie, ligesom en gruppe historikere fra Aalborg Universitet står bag et kommende temanummer om videnscirkulation i tidsskriftet *Kulturstudier*.

HVAD ER VIDENSHISTORIE?

Den måske mest praktiske måde at forklare, hvad videnshistorie indebærer, er at tage afsæt i en af de undersøgelser, der definerer sig selv som videnshistorisk. Denne fremgangsmåde medfører, at vi ikke – som øvrige introduktioner til videnshistorie – diskuterer forbindelserne til videnskabshistorie særskilt.⁸ En central stemme internationalt er Lässig, der som direktør for German Historical Institute, Washington DC har sat videnshistorien på dagsordenen. I artiklen *The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda* (2016) undersøger hun, hvordan organisationer som YMCA og spejderbevægelsen i perioden omkring Første Verdenskrig forsøgte at påvirke immigranter til at lære amerikansk gennem oplysningskampagner rettet mod immigranternes børn. Samtidig med studiet af, hvordan viden cirkulerer fra plakater, pamfletter og brochurer via børn til forældre, præsenterer Lässig sin forståelse af det videnshistoriske felt, og hvad det efter hendes mening kan bidrage med i udforskningen af historiske processer.

I sin indramning af videnshistorie peger Lässig på, hvordan den adskiller sig fra de forskningsfelter, hvor viden traditionelt er blevet behandlet, i og med at det ofte, om end ikke altid, har været den videnskabelige videns historie, som har stået i fokus. Ifølge Lässig er videnshistorien interesseret i både den formelle og uformelle viden, i den viden som er blevet formidlet mundtligt, skriftligt eller gennem objekter.⁹ Videnshistorie er interesseret i den viden, som har spillet en vigtig rolle i historiske processer, og den, som tidligere blev anset som væsentlig, men som senere er blevet dømt ude og karakteriseret som irrelevant.¹⁰ Følges Lässigs indkredsning, synes det snart sagt at være al viden til alle tider, som indgår i videnshistorie. Derved lægger hun op til et nærmest uendeligt forskningsfelt, og spørgsmålet om, hvad der ikke defineres som viden, presser sig på.¹¹ Som vi diskuterer i artiklens anden del, ser vi flere problemer ved at afkræve feltet en skarp definitorisk afgrænsning af vidensbegrebet.

Sarasin, der er professor i historie ved universitetet i Zürich, introducerede i 2011 videnshistorie som et nyt felt inden for kulturhistorien i artiklen *Was ist Wissensgeschichte?* Sarasin og miljøet omkring *Zentrum Geschichte des Wissens* repræsenterer en historisering af epistemologien og viden selv under stærk inspiration fra blandt andre Ludwik Fleck, Gaston Bachelard, Georges Canguilhem og

8 Östling: 'Kunskapshistoria', rummer en diskussion af dette forhold. Den nok væsentligste diskussion findes hos Daston: 'History of Science'.

9 Lässig: 'History of Knowledge', 40; Lässig: 'Religious Knowledge'.

10 Lässig: 'History of Knowledge', 40; Sarasin: 'Was ist Wissensgeschichte', 166; Östling: 'Kunskapshistoria', 111.

11 Spørgsmålet om, hvad der ikke inkluderes under videnshistorie, var genstand for en livlig debat på *Kunskapshistoriska seminariet* 22. november 2017 i Lund, hvor Steven Shapin og Kapil Raj var oplægsholdere og diskussionsdeltagere.

fremfor alt fra Michel Foucault.¹² Den historiske epistemologi bryder med den traditionelle epistemologi, som især forholder sig til viden som *justified true belief* og dermed netop undersøger, hvilke krav der skal til for, at viden bliver til viden i denne forstand.¹³ I stedet vil den historiske epistemologi forstå viden som et historisk fænomen. Det betyder, at de spørgsmål, som står centralt for videnshistorien, ikke handler om, hvorvidt bestemte former for viden er gode eller dårlige, nyttige eller unyttige. Derimod handler det om, hvordan, hvornår og i givet fald hvorfor en vis type af viden dukker op, og i hvilke former og medier den kommer til udtryk.¹⁴ Videnshistorien udforsker viden på de præmisser, som fandtes på tidspunktet for dens fremkomst, hvilket betyder at sammenligninger med nutidens viden som udgangspunkt ikke er gangbare.

I en kortfattet optrevling af videnshistoriens egen genealogi vil vi pege på Bachelards og Flecks forståelse af videnskab som en praksis, der derfor skal studeres som en sådan i f.eks. laboratoriet. Især Flecks begreber om *Denkstil* og *Denkkollektiv* er betydningsfulde, da de peger på, at videnstilegnelse og -skabelse ikke foregår på individuelt niveau, men er et fælles foretagende. Samtidig antyder *Denkkollektiv*, at viden ikke er en stabil entitet men noget, der cirkulerer og i cirkulationen formes og omformes.¹⁵ Bachelard ser videnskaben som en diskontinuitet af hverdagserfaringen og påpeger videnskabernes historicitet ved at understrege, at al videnskabelig sandhed i dag risikerer at ende som gårdsdagens fejltagelse.¹⁶ Canguilhem arbejdede videre med tankerne om diskontinuitet, men argumenterede derudover for at forstå videnskabens genstande som sociale konstruktioner og som udtryk for kulturelle aktiviteter.¹⁷ Disse tre ganske korte og overfladiske nedslag i den historiske epistemologi viser, at der er væsentlige overlap til videnskabshistorien. Dens relevans som samtalepartner for videnshistorien – til tider nærmest som modsætning – skal ikke undervurderes, men med reference til Foucaults fire epistemologiske trin for vidensdannelse kan forskellene kort tydeliggøres. I vidensarkæologien refererer han til 1) positivitet, 2) epistemologisering, 3) videnskabelighed og 4) formalisering.¹⁸ De fire punkter refererer til den første udskillelse af et diskursivt område over dets tilegnelse af bestemte normer for sammenhæng til det øjeblik, som Bachelard betegner som bruddet mellem hverdagsviden og videnskabelig viden til en formalisering,

12 Sarasin refererer selv til den første og den sidste, og Bachelards og Canguilhems tanker udgør selv mulighedsbetingelser for Foucaults tankesæt. Sarasin: 'Wissensgeschichte', 165; Lübcke: *Fransk filosofi*.

13 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 11. Se derudover *Stanford Encyclopedia of Philosophy* under 'epistemology', <https://plato.stanford.edu/> (7.3.2018).

14 Sarasin: 'Wissensgeschichte', 165; Östling: 'Vad är kunskapshistoria', 111.

15 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 51.

16 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 45.

17 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 103-104; Lübcke: *Fransk filosofi*, 343.

18 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 108.

hvor viden henviser til selvindlysende sandheder.¹⁹ Videnshistorien vil ideelt befinde sig på de to første niveauer, mens den 'gamle', traditionelle videnskabshistorie vil befinde sig på det sidste niveau. Med denne komprimerede gennemgang af videnshistoriens eget grundlag skal vi fremhæve et sidste aspekt af Sarasins foucauldianske tilgang: vægtningen af den samfundsmæssige produktion og cirkulation af viden ved at betone to punkter. Det første punkt er, at viden cirkulerer mellem mennesker og grupper med en konstant omformning og forandring af viden til følge, hvilket ikke er det samme som, at viden kan bevæge sig uhindret, da f.eks. magtforhold også her gør sig gældende.²⁰ Det andet punkt, som Sarasin løfter frem, er videns medialitet. I cirkulationen vil viden altid formidles via et medie, og mediernes logik er med til at forme og forandre viden.²¹

Lund-historikernes arbejde med det videnshistoriske felt har i de sidste par år udmøntet sig i flere publikationer, der udover enkeltstående artikler også indbefatter antologien *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge* (2018).²² Selv om interessen for videnshistorie er opstået ud af det 21. århundredes videns- og informationsflow, som det pointeres i antologiens indledende afsnit, viser dens bidrag, at feltet er et anliggende for alle historiske perioder.²³ Miljøet i Lund arbejder med et inkluderende blik på både vidensbegrebet og videnshistorien. På to områder søger Östling, Heidenblad og Hammar at indhegne feltet: for det første forsøger de efter inspiration fra det schweiziske miljø at fokusere på den samfundsmæssige cirkulation, og for det andet argumenterer Hammar med inspiration fra Aristoteles' tre vidensformer (episteme, techne og fronesis) for, at også hverdagsviden er en væsentlig del af videnshistorien.²⁴

Det er endnu for tidligt at give et entydigt svar på, hvordan videnshistorie som historiefaglig disciplin udvikler sig. Alt efter om blikket vendes mod Zürich, Washington eller Lund tager de videnshistoriske konturer sig forskelligt ud. Det, som imidlertid er sikkert og vist, er, at interessen for at integrere videnshistorie som en selvstændig kategori i den historiefaglige disciplin er tydeligt tilstede, og flere ser som Lässig viden som en mulighed for at forøge vores forståelse af historiske processer.²⁵ At kalde videnshistorie for en ny historiefaglig vending er måske endnu for tidligt, men potentialet i viden som en analytisk kategori i historieforskningen mener vi ikke skal undervurderes.

19 Rheinberger: *Historische Epistemologie*, 109.

20 Sarasin: 'Wissensgeschichte', 164.

21 Sarasin: 'Wissensgeschichte', 168.

22 Östling: *Circulation*.

23 Östling: *Circulation*, 9ff.

24 Östling og Heidenblad: 'Cirkulation', 279-80.

25 Lässig: 'History of Knowledge', 44.

VIDEN SOM HISTORISK FELT

Et af de mindre felter, som grænser op til videnshistorie, er informationshistorie. Her diskuterer historikerne ligeledes, hvordan information kan bruges som analytisk greb, og hvordan der kan etableres et metodisk og teoretisk fællesskab.²⁶ Lighederne mellem informationshistorie og videnshistorie er mange, for hvad der nøjagtigt adskiller viden fra information, er oftest subtilt og et spørgsmål om definition. Behovet for en afgrænsning af feltet ved at definere emnet (hhv. information i informationshistorie og viden i videnshistorie) forekommer nødvendigt, for med mindre man foretager en rigoristisk ligestilling af viden med videnskabelig viden, så indgår viden i alt, hvad mennesket foretager sig. Det samme gælder information.

Samtidig er der i begge felter en fornuftig tøven over for at foretage eventuelle præcise, afklarende definitioner af de to kernebegreber, hvilket for så vidt er ret forståeligt ud fra tre betragtninger. For det første er der tale om nye felter, hvor det er væsentligt at signalere en åbenhed over for alle bidrag. Med andre ord inviterer videnshistorie såvel som informationshistorie til at fortolke fortiden med et nyt tankerum (*Denkraum*) for at bruge Sarasins begreb.²⁷ En anden betragtning er, at den historiske forankring i sig selv handler om at undersøge, hvad der gælder som viden eller information i en given historisk epoke.²⁸ Derfor er det ikke muligt at give en præcis definition, da en sådan alt andet lige vil være betinget af vores forståelse af begge begreber her i begyndelsen af det 21. århundrede. Endelig handler en sådan tøven inden for det videnshistoriske felt også om, at en præcis definition vil medføre at tage livtag med grundlæggende filosofiske diskussioner og traditioner fra Platon og fremefter, hvorfor enhver videnshistorisk undersøgelse risikerer aldrig at komme fra start. Her står informationshistorie i en nærmest modsat position, hvilket paradoksalt nok afføder en trang til at skulle klarlægge og definere informationsbegrebet, inden en empirisk analyse kan indledes.²⁹ Vi vil på ingen måde insistere på lange udredninger af hverken filosofisk eller anden art men blot fremhæve, at hver videnshistoriker må afklare med sig selv og fremlægge for læseren, hvordan hun forstår viden i sine konkrete historiske undersøgelser. Kun på den måde sikres der en fornuftig transparens og mulighed for en samling af feltet.³⁰

26 Aspray: 'Many Histories'. Se også Black: 'Information History', 443-444.

27 Sarasin: 'Was ist Wissensgeschichte', 160.

28 Se f.eks. Weller, *Introduction*, 3; Darnton, '5 Myths'.

29 Det skal her understreges, at der findes en filosofisk interesse for information som delvist samles under betegnelsen informationsfilosofi. En introduktion til og kritisk diskussion af feltet kan findes i Søe: *The Urge to Detect*.

30 Östling præsenterer videnshistorie som en mulig afløser for kulturhistorie med et mere afgrænset og mindre flertydigt omfang end kulturbegrebet. Östling: 'Kunskaphistoria', 118. Det er interessant at sammenligne videnshistorie med diskussionerne af, hvad der er kulturhistorie, da der også her indledningsvist fandtes diskussioner om selve kulturbegrebet,

VIDEN OG INFORMATION: SAME, SAME BUT DIFFERENT

The choice of the term 'information' rather than 'knowledge' illustrates the empiricist culture of the USA, contrasting in particular with the German concern for theory and Wissenschaft, a term often translated into English as 'science' but referring more widely to different forms of systematically organized knowledge.³¹

I citatet beskriver Burke forskellen mellem informationshistorie og videnshistorie gennem en skelnen mellem de to kernebegreber og definerer viden bredere end information. Omvendt begrænser han viden til en om ikke videnskabelig så i hvert fald teoretisk sammenhæng, der udelukker videns praktiske dimension. Information reduceres til fakta, hvilket stemmer overens med James Cortadas definition af information, men som samtidig ikke nødvendigvis er dækkende. Ved at ligestille information med fakta tildeler han information et sandhedsindhold, hvilket filosofisk set er omstridt.³² Citatets skelnen er egentlig mere forsimplet end det, Burke i øvrigt giver udtryk for, og han anvender selv begge begreber. I det følgende skal vi afgrænse de to begreber fra hinanden, selv om det hverken skal forstås som et forsøg på at adskille to fagfelter eller at fremkomme med endegyldige definitioner. Sammenkædningen mellem information og viden åbner for en dynamisk sammenhæng mellem informations- og videnshistorie, som er gensidigt berigende.

Burkes skelnen bygger på Claude Lévi-Strauss' metafor om det rå over for det kogte: information er rå og viden kogt.³³ Burke fremhæver ganske vist, at information ikke essentielt er rå i forståelsen objektivt naturlig, fordi "the so-called 'data' are not objectively 'given' at all, but perceived and processed by human minds that are full of assumptions and prejudices".³⁴ Det er den videre bearbejdning af information, der i Burkes optik gør den til viden, men som samtidig vanskeliggør en skelnen mellem de to felter. For hvornår er noget så bearbejdet eller kogt, at der ikke længere er tale om information men viden?

Generelt refererer Burke til en videnssociologisk forståelse af viden i *A Social History of Knowledge I-II*.³⁵ En grundlæggende indsigt fra videnssociologien er, at viden er et historisk kontingent fænomen og afhængig af en given periodes materielle såvel som ideologiske strukturer.³⁶ En sådan indsigt mangler til dels in-

se Burke: *Cultural History*, 29-30. Der er tilsyneladende ingen i dag, der ville efterlyse en afklaring af kulturbegrebet i en historisk undersøgelse.

31 Burke: *What Is the History of Knowledge*, 6.

32 Søe: *The Urge to Detect*, 112-113.

33 Burke: *What Is the History of Knowledge*, 6. Se også Læssig: 'History of Knowledge' for henvisning til Lévi-Strauss.

34 Burke: *What Is the History of Knowledge*, 6.

35 Burke: *A Social History*, I, 1-18.

36 Mannheim: 'Das Problem einer Soziologie des Wissens'.

den for informationshistorien. Informationshistoriens største svaghed er selve begrebet information, da dets nuværende primære begrebsliggørelse kan spores tilbage til 1940'erne og Claude E. Shannons og Warren Weavers matematiske teori om kommunikation, som var grundlag og startskud for feltet informations-teori.³⁷ Fra dette tidspunkt blev information til et kvantitativt fænomen og indlejret i en teknologisk forståelse, der ikke ser information som et semantisk fænomen, men som noget ikke-meningsfuldt. Udlægningen af information som et kvantitativt, teknologisk fænomen anses af nogle som definerende for informationssamfundet som en anderledes samfundsformation baseret på informations-teknologi.³⁸ Andre ser information som et semantisk fænomen, som Cortada, der argumenterer for at se information som fakta.³⁹

Koblingen til moderne computerteknologi har betydet en stærk ideologisk forankring af information som drivkraft i en utopisk forestilling om det informationssamfund, som både socialt, økonomisk, politisk og kulturelt skulle løfte sig i forhold til tidligere samfundsformationer.⁴⁰ Det problematiske i en ideologisk forankring ligger i, at selve begrebet information bliver utilgængeligt for udforskning.⁴¹ Toni Weller har ekspliciteret behovet for at bryde med en rigid teknologisk forståelse af information til fordel for en kulturel og sociologisk forståelse for at demonstrere den ideologiske fortælling om information.⁴² Weller argumenterer for, at information er noget, som skabes i forskellige sociale kontekster.⁴³ Information skabes mellem mennesker gennem kommunikation og er altid information *om* noget.⁴⁴ Det at se information som noget, der skabes kommunikativt blandt mennesker, bringer stærke minder om James Secords definition af videnskabelig viden. Spørgsmålet er derfor ikke, hvad information er, men hvordan noget bliver til information.⁴⁵

Der er blandt informationshistorikere langt fra enighed om, hvordan information skal forstås. Her er det væsentligt at notere sig, at markante værker inden for informationshistorie er skrevet af historikere, der ikke ser sig selv som informationshistorikere. De har blot haft en interesse i at undersøge praksisser, institutioner og genrer, der vedrører information i andre historiske sammenhænge

37 Day: *Modern Invention*, 38ff. Teorien blev i første omgang præsenteret af Shannon i artiklen 'The Mathematical Theory of Communication' (1948). I 1949 blev artiklen udgivet i bogform sammen med Warren Weavers uddybning, som forskød teoriens oprindelige teknologiske sigte til også at kunne anvendes i større sociale områder. Day: *Modern Invention*.

38 Webster: *Theories*, 30.

39 Cortada: *All the Facts*, 2.

40 Se f.eks. Peters: 'Information'; Day: *Modern Invention*; Nunberg: 'Farewell'.

41 Nunberg: 'Farewell', 107.

42 Weller: *The Victorians*, 11.

43 Weller: *Information History*, 17.

44 Skouvig og Andersen: 'Understanding information history', 2061.

45 Skouvig og Andersen: 'Understanding information history'.

og epoker end det 21. århundrede.⁴⁶ Samtidig skyggebokser flere med en implicit frygt for, at information er en anakronisme i historiske undersøgelser. Ann Blair påpeger nødvendigheden af at være vagtsom over for den problematik, men anser information for at være en effektiv måde til at forstå de praksisser, som omgav forfattere og læsere af opslagsværker i den tidlige moderne periode.⁴⁷ Ideelt set kan Blairs betragtning overføres til at gælde den sensibilitet, som historikere altid må have for øje i udforskningen af fortiden. Som analytisk greb rummer vi den ikke den samme risiko for en anakronistisk forblindelse, hvorfor det er værd at bemærke, at Blair eksplicit fravælger viden, fordi hun er interesseret i håndteringen af information.

GRÆNSELANDET:

OPBEVARING AF INFORMATION OG KLASSIFIKATION AF VIDEN

Blairs aktive tilvalg af information er interessant, da Burke i sin introduktion til videnshistorie *What is the History of Knowledge* diskuterer informationsbehandlende praksisser og processer med en række eksempler hentet primært fra lærdomskulturen.⁴⁸ Blair undersøger som nævnt forskellige praksisser i den tidlige-moderne periode, som hun viser har rødder i antikkens lærdomskultur. De idealer, der prægede indsamling, organisering og distribuering af information, udtrykte en *info-lust* og angst for at miste information. For de lærde handlede det om at samle og organisere så meget information som overhovedet muligt.⁴⁹ Blair pointerer, at de anvendte praksisser til opbevaring, sortering, udvælgelse og sammendrag af information var formet af og i dialog med den forståelse af information, som var fremherskende i den pågældende tidsperiode. Daniel Headrick har i *When Information Came of Age* undersøgt informationsteknologier og -systemer i 1700- og 1800-tallet, der ud over kommunikationsteknologier som den optiske telegraf viser, hvordan opslagsværker, kort og videnskabelige klassifikationssystemer som Linnés botaniske system og Lavoisiers bidrag til det metriske system og den periodiske tabel integreredes og forandredes som følge af en ny informationskultur, der prioriterede information som universelle data og i mindre grad tilkendte information et kritisk videnspotentiale.⁵⁰ Blairs og Headricks undersøgelser af forskellige informationssystemer og -praksisser hviler på klare analyser af, hvordan deres udformning er i overensstemmelse med bestemte forståelser af information, og hvordan forståelsen af information havde en afgørende betydning for, hvilke redskaber, teknologier og systemer, der var behov for. På

46 Blair: *Too Much*; Headrick: *When Information*; Darnton: *Poetry*. Se også TEMP nr. 14 med tema om informationssamfundet.

47 Blair: *Too Much*, 2.

48 Burke: *What is the History of Knowledge*, 100ff.; Burke: *A Social History*, I og II.

49 Blair: *Too Much*, 6.

50 Headrick: *When Information*, 142-181.

den måde opbløder de den teknologiske determinisme, som har syntes afgørende for forståelsen af information som historisk fænomen.

Når opmærksomheden rettes mod informationssystemer som opslagsværker, kort og videnskabelige klassifikationssystemer, kan der opstå et konkret overlap til videnshistorie. Her er det nærmest alene historikerens egen selvforståelse, der afgør, om en analyse er videnshistorisk eller informationshistorisk. Burke skriver om vidensprocesser som klassifikationssystemer, at han vil "examine the career of items of information as they are discovered, analysed, 'cooked' or 'processed' and so transformed into knowledge".⁵¹ Stadierne i processen er ifølge Burke indsamling, analyse, formidling og anvendelse,⁵² og i analysen integrerer han historiske undersøgelser af information i en større videnshistorisk sammenhæng. En risiko ved at integrere information i videnshistorien er, at lydhørheden over for information som et historisk kontingent fænomen mindskes. I diskussionen af udvælgelsen af information fastslår Burke, at i det øjeblik, hvor informationen indsamles, vælges og observeres, begynder "tilberedningsprocessen", men det er uklart, om information herefter er ophørt med at være information og blevet til viden. I den fortsatte diskussion af de forskellige stadier af informationstilberedning glider Burke stadig mere over i at bruge viden som terminologi: information opbevares i optegnelser, kartoteker og databaser, mens han senere beskriver dem som "samlinger af viden".⁵³ Her kommer den subtile distinktion mellem viden og information på tale, men hvor Burke er klar i mælet om "tilberedningsprocessens" historiske betingethed, er det et åbent spørgsmål, om han ligeledes ser information som et tilsvarende historisk produkt. Ganske vist understreger han, at indsamlingen af information er betinget af indsamlerens kulturelle horisont, som påvirker og definerer udvælgelseskriterier.⁵⁴ En kulturelt sindet informationshistoriker ville understrege, at det er afgørende for, hvad der bliver til information, og hvad der ikke anses som information. Information ligger ikke uberørt og venter på at blive gravet frem som en anden guldklump, men skabes med et bestemt formål for øje. Neil Postman argumenterer i stedet for at se information som en retorisk konstruktion, der altid bliver skabt med et formål, som eksempelvis våben i en politisk, videnskabelig eller religiøs kamp.⁵⁵

Weller viser, hvordan informationshistorien favner et bredt spektrum af kulturelle praksisser som f.eks. borgerskabets etikette, kommerialisering og statistik som en måde at styrke argumentationen.⁵⁶ Ved ikke kun at betragte information som et teknologisk, men også som et kulturelt og socialt fænomen bringer hun forskningsfeltet meget tæt på videnshistorie, for det handler om, hvordan

51 Burke: *What is the History of Knowledge*, 44.

52 Burke: *What is the History of Knowledge*, 46.

53 Burke: *What is the History of Knowledge*, 52.

54 Burke: *What is the History of Knowledge*, 47.

55 Postman: *Building a Bridge*, 86.

56 Weller: *The Victorians*.

sociale og kulturelle forståelser har kendetegnet information på bestemte måder og dermed åbnet for forskellige behov for indsamling, opbevaring, formidling etc. af information.⁵⁷ Samtidig viser Wellers undersøgelser, hvordan praksisser til opbevaring og systematisering af information blev en integreret del af ugeblade for de lavere klasser og dermed et generelt kulturelt fænomen.⁵⁸ Wellers bevidste målsætning om at skabe en modvægt til en teknologisk forankring af information støttes af Robert Darntons inspirerende analyse af, hvordan smædeviser med udgangspunkt i intrigerne på slottet i Versailles cirkulerede i 1740'ernes Paris blandt præster, studerende og lavere embedsmænd.⁵⁹

Med Wellers syn på information åbnes for kritik i stil med den, der har ramt videnshistorien. Hvis information ikke er noget, der er, men noget der skabes i forskellige kontekster, kan informationshistorie beskæftige sig med alt fra romersk bureaukrati til moderne celleforskning. Hvordan kan informationshistorie være en fælles faglig disciplin, hvis begrebet er upræcist? Cortada har f.eks. ønsket at indkredse fællesheder blandt de informationshistoriske bidrag og har lanceret tanken om "information ecosystems" som en fælles tilgang inden for informationshistorie. Cortadas økosystem består af eksperter, viden og anvendelse inden for et bestemt område som f.eks. erhvervslivet, uddannelsessektoren og hverdagslivet.⁶⁰ Infrastruktur er indlejret i økosystemet, men er samtidig dets fysiske udtryk som bl.a. computere, bøger, biblioteker.⁶¹ Endelig er en væsentlig bestanddel i et informations-økosystem tilgængeligheden af information og dens mulighed for at flyde mere eller mindre frit.⁶² Cortadas økosystem handler grundlæggende om, hvordan information cirkulerer.

Overlappene mellem videns- og informationshistorie er mange. Som Burkes tilgang viser, lader historiske undersøgelser af information sig let integrere i den bredere videnshistoriske ramme. Wellers placering af information i et større kulturelt og sociologisk perspektiv, hvor det centrale er at studere, hvordan information blev forstået, anvendt, organiseret, styret, indsamlet, censureret, frygtet, tilbudt, offentliggjort, udbredt, fremstillet peger på fordelene ved informationshistorien.⁶³ Denne ligger paradoksalt nok i at forstå begrebet i en epistemologisk ramme: hvornår, hvordan og hvorfor bliver noget til information. Wellers definition af informationshistorie har hverdagslivet som udgangspunkt, sådan som Hammar ønsker, videnshistorien også åbner for.⁶⁴

57 Weller: *The Victorians*, 21.

58 Weller: *The Victorians*, 87-117.

59 Darnton: *Poetry*.

60 Cortada: 'A Framework'.

61 Cortada: 'A Framework', 135ff.

62 Cortada: *All the Facts*, 8.

63 Weller: *Information History*, 4.

64 Hammar: 'Theoria'.

CIRKULATIONSBEGREBET

The categories of human thought are never fixed in any one definite form; they are made, unmade and remade incessantly: they change with places and times.⁶⁵

Émile Durkheims refleksioner over det menneskelige tænkende i stadig bevægelse og forandring fra begyndelsen af 1900-tallet er et godt billede på, hvordan flere historikere har defineret deres teoretiske og metodiske tilgang til videnshistorien gennem undersøgelsen af viden som en ikke fikseret størrelse i konstant cirkulation. “[K]nowledge is in constant motion and moves in many directions”,⁶⁶ skriver f.eks. Lässig. Og netop den måde at betragte viden på genfindes også i det mest anvendte og udbredte begreb inden for videnshistorie – cirkulationsbegrebet.

Der er flere årsager til cirkulationsbegrebets brede udbredelse og anvendelse. I artiklen *Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp* peger Östling og Heidenblad på, hvordan samtidens globalisering og digitalisering har været medvirkende til at øge interessen for “att studera interaktioner, sammanflätningar och rörelsemönster” og derigennem også cirkulation af viden.⁶⁷ I store dele af det 20. århundrede har der været en forestilling om, at viden produceres og testes af forskere for efterfølgende at blive videreformidlet i faglitterære værker, undervisning og medier til menigmand. Nyere forskning, herunder videnshistorie, har imidlertid problematiseret en sådan forståelse af den samfundsmæssige vidensudbredelse og dermed også idéen om, at forskere har monopol på produktionen af viden.⁶⁸ Cirkulationsbegrebet kan ses som en del af opgøret med tidligere forståelser af vidensproduktion og -udbredelse. En af den digitale udviklings konsekvenser er, at gamle vidensautoriteter udfordres og nye træder frem. Der sættes spørgsmålstejn ved traditionelle former og udtryk for legitim viden.

Den encyklopædiske viden er en af de vidensformer, som har forandret sig markant med den digitale udvikling. En af de væsentligste forventninger, der findes til encyklopædien, er, at den er bærer af korrekt information og viden, hvilket er medskaber af dens autoritet. Det betyder også, at encyklopædien som følge af sin autoritet er et kraftfelt uden lige i forhold til at have indflydelse på, hvad mennesker i generationer har anset som sandt eller falsk, og derigennem har den påvirket samfundet.⁶⁹ Opkomsten af den digitale og globale encyklopædi, Wikipedia, i begyndelsen af 2000-tallet gjorde op med det traditionelle samfundsmæssige videnshierarki ved at overtage de større trykte opslagsværkers rolle, om ikke

65 Durkheim: *The Elementary Forms of the Religious Life*, 28, citeret i Burke: *Social History*, I, 81.

66 Lässig: ‘History of Knowledge’, 43.

67 Östling og Heidenblad: ‘Cirkulation’, 269.

68 Östling og Heidenblad: ‘Cirkulation’.

69 Simonsen: *Den skandinaviske encyklopædi*, 10.

som vidensautoritet, så som væsentligt videnssted.⁷⁰ Den digitale encyklopædis brugerstyrede koncept rokkede ved forståelsen af, hvordan encyklopædisk viden produceres, redigeres, udbredes og anvendes i samfundet. Med ét slag havde alle med internetopkobling ikke bare adgang til et stort encyklopædisk bibliotek på alverdens sprog, men også – i princippet – mulighed for at oprette eller redigere artikler og derigennem indgå i og bidrage til det encyklopædiske videnskredsløb på en hidtil uset måde. Den trykte encyklopædis traditionelle vidensautoritet og -cirkulation blev brudt.

Wikipedia er blot et enkelt eksempel på, hvordan autoritativ viden og videnscirkulation ændrer sig med mediers forandring. Også blandt de trykte encyklopædier findes eksempler på samme, selv om de mediemæssige og teknologiske forandringer var i en noget mindre skala. Tager vi f.eks. afsæt i *Salmonsens Konversationsleksikons* fem forskellige udgaver, der blev udgivet i perioden 1891-1956, kan vi se, hvordan værkets vidensautoritet og -cirkulation udfordres og forandres, når encyklopædien skifter form. Efterhånden som værket forlader de bindtunge udgivelser med tekstmættede sider til fordel for mindre bogværker med et lettere sidelayout, bliver artiklerne stadig kortere. Ligeledes ændrede den formidlede viden karakter: fra lange historiske, litterære og biografiske afhandlinger til ultrakorte opslag oftest af mere populærvidenskabelige karakter. Indimellem stødte form og indhold imidlertid sammen: i forsøget på at holde beskrivelserne korte, anvendtes en komprimeret videnskabelig terminologi med det resultat, at forklaringerne blev uforståelige for det brede publikum, som de senere udgaver af værket ellers var tiltænkt.⁷¹

Videnshistoriske studier viser, at den digitale tidsalders videnscirkulation ikke kun er et samtidigt anliggende, og at der er flere fordele ved også at studere andre perioders viden med afsæt i cirkulationsbegrebet. Spørgsmål om, hvordan viden cirkulerer blandt aktører og på tværs af nationale, kulturelle, institutionelle, disciplinære, politiske og sociale grænser kan give et nyt blik på og dermed også en anden forståelse af tidligere perioders mennesker og samfund.⁷² I anvendelsen af cirkulationsbegrebet peger f.eks. Læssig på, hvordan og i hvilke kontekster vidensnetværk blev skabt, og hvem som fik netværkene til at fungere, som relevante spørgsmål for videnshistoriske analyser.⁷³ I cirkulationsbegrebet ligger også overførsel eller oversættelse af viden på flere forskellige niveauer. Som Östling og Heidenblad fremhæver også Læssig, hvordan "[h]istorians of knowledge have moved away from the model of diffusion, which rests upon bipolar topographies, toward a notion of more multidirectional transfers between

70 Simonsen: *Den skandinaviske encyklopædi*, 251ff.

71 Simonsen: *Den skandinaviske encyklopædi*, 179.

72 Secord: 'Knowledge in Transit', 655.

73 Læssig: 'History of Knowledge', 43ff.

actors and media and complex chains of cultural translation and retranslation".⁷⁴ Videnscirkulation varierer i tid og rum og involverer produktion, forhandling og overførsel og kræver derigennem en tilgang med fokus på både aktør og praksis. Det fører f.eks. til spørgsmål om, hvilken betydning producenten eller oversætteren har for vidensrepræsentationen og derved også for vidensmodtagelsen.

En af cirkulationsbegrebets fortjenester er, at det viser viden som et dynamisk fænomen. Det skaber opmærksomhed omkring, hvordan viden forandres eller ikke forandres, når den flytter sig mellem forskellige pladser, genrer eller medieformer.⁷⁵ Cirkulationsbegrebet retter den analytiske interesse mod, hvornår, hvorhenne, hvordan, hvorfor og med hvilke konsekvenser viden cirkulerer i et bredere samfundsmæssigt perspektiv. Et andet vigtigt bidrag til den historiske udforskning af viden gennem cirkulationsbegrebet er ifølge Östling og Heidenblad, at det medvirker til en ønskværdig perspektivforskydning i undersøgelsen af viden fra produktionens primat til anvendelse, bevægelse og omskabelse.⁷⁶

Cirkulationsbegrebet har de senere år fundet anvendelse inden for flere historiefaglige retninger som f.eks. den globalhistoriske og den populærvidenskabelige historieforskning, hvor dikotomier som centrum-periferi eller afsender-modtager er forsvundet til fordel for cirkulation.⁷⁷ I præsentationen af cirkulationsbegrebet fremhæver Östling og Heidenblad Secords studie *Victorian Sensation. The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation* som et eksempel på det givtige ved at studere viden i bevægelse.⁷⁸ Med afsæt i den anonymt udgivne *Vestiges of the Natural History of Creation* fra 1844 undersøger Secord forfattere, forlæggere, trykkere og læsere under den tidlige engelske industrialisering og bevæger på den måde analysen omkring flere elementer af en bogs livscyklus fra forfatterens produktion af teksten over trykkerens arbejde med at gøre tekst til bog frem til læsernes reception.⁷⁹ Secord bevæger sig gennem flere af de led, der også indgår i det i boghistorien kendte kommunikationskredsløb, som han samtidig kritiserer for at begrænse "attention to those elements shared among all those in the circuit, thereby making the history of readers an extended version of publishing and printing history. The notion of literary replication is more open-ended".⁸⁰ Ifølge Secord skal modtagerdelen ikke kun bedømmes i forhold til den egentlige virksomhed, det vil sige produktion og distribution, men også i forhold til tekstens stabilitet og reproducerbarhed.⁸¹

74 Lässig: 'History of Knowledge'.

75 Östling og Heidenblad: 'Cirkulation', 279.

76 Östling og Heidenblad: 'Cirkulation'.

77 Östling og Heidenblad: 'Cirkulation', 273.

78 Östling og Heidenblad: 'Cirkulation', 274.

79 Secord: *Victorian Sensation*, 1.

80 Secord: *Victorian Sensation*, 126.

81 Secord: *Victorian Sensation*.

Som det fremgår af Secords studier, ligger videnshistoriens cirkulationsbegreb og boghistoriens kommunikationskredsløb tæt op ad hinanden, og i indkredsningen af cirkulationsbegrebet er det derfor nærliggende at relatere til kommunikationskredsløbet.⁸² Siden Darnton præsenterede kommunikationskredsløbet i artiklen *What is the History of the Book* for mere end tre årtier siden, er modellen blevet ivrigt diskuteret og kritiseret inden for boghistorien samtidig med, at den også er blevet en af de mest udbredte metoder i boghistoriske studier, som også Secord gør opmærksom på.⁸³ Med tanke på de mange ligheder mellem de to metodiske greb, vil vi i det følgende afsnit forsøge at finde frem til, om der egentlig er noget som adskiller de to indgange.

KOMMUNIKATIONSKREDSLØBET VERSUS CIRKULATIONSBEGREBET

Kommunikationskredsløbet er en model, som dækker over en bogs samlede livscyklus. Med modellen synliggøres de forskellige led, som forekommer i bogens tilblivelses- og udgivelsesproces fra forfatterens idé over udgiveren, trykkeriet, distributøren, sælgeren og til slut til læseren og derfra tilbage til forfatteren igen. Med kommunikationskredsløbet vil Darnton vise, at uanset hvilket led i bogens livscyklus som undersøges (f.eks. forlæggeren, forfatteren eller læseren), er hvert enkelt led en del af en større helhed. Darntons tanke med modellen er dels at vise, hvordan bogen påvirkes forskelligt, alt efter hvor den befinder sig i modellen, dels vigtigheden af relationerne mellem de forskellige aktører og deres betydning for bogen.⁸⁴

I den teoretiske og metodiske udvikling af videnshistorie er især cirkulationsbegrebet blevet et kernebegreb i og med, at dets anvendelse går igen i flere videnshistoriske undersøgelser på tværs af historiografiske traditioner.⁸⁵ Blandt de skandinaviske videnshistorikere er især Heidenblad en central fortaler for cirkulation som et frugtbart metodisk greb på videnshistoriske undersøgelser. I artiklen *Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensvärds diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972* undersøger Heidenblad, hvordan "det teoretiska begreppet cirkulation fungerar som analytiskt redskap och hur det kan förfinas".⁸⁶ Afsættet for artiklen er en analyse af, hvordan viden om et truende samfundskollaps cirkulerede i det svenske samfund omkring 1970. I fokus for analysen står spørgsmål omkring, hvornår, hvor og hvordan biokemikeren Gösta Ehrensvärds fremtidsdiagnose cirkulerede i det svenske medielandskab, og på hvilke måder

82 Darnton: 'What is the History of the Book'.

83 Secord: *Victorian Sensation*, 126; Manson: *The Darnton-debate*.

84 Darnton: 'What is the History of the Book', 67ff; Darnton: 'Revisited'.

85 Det videnshistoriske tidsskrift *Nach Feierabend. Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* udgav i 2011 et nummer som udelukkende behandlede cirkulationsbegrebet inden for videnshistorien. Philip Sarasin (red.): *Nach Feierabend. Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 2011:7.

86 Heidenblad: 'Framtidskunskap', 595.

de forskellige medier og genrer formede viden om det truende samfundskollaps. Igennem det indsamlede materiale kan Heidenblad udskille fire faser i fremtidsdiagnosens cirkulation fra diagnosens entré og gennembrud, til den udfordres i samfundsdebatten og til sidst, hvordan diagnosen er blevet et kulturelt referencpunkt i det svenske samfund. Heidenblads metode til at identificere diagnosens videnscirkulation består af fire trin:

Först gjordes en komplett genomgång av storstadspressen, från oktober 1971 till juni 1972, i syfte att lokalisera de artiklar som behandlar diagnosen. Därefter söktes efter indexeringar av Gösta Ehrensvärd i Svensk mediedatabas och Svenska tidningsartiklar, vilka gav tillgång till etermaterial och artiklar från lokalpressen. I den efterföljande genomgången av det insamlade materialet fann jag ett flertal hänvisningar till andra medier, vilka jag därför beaktat, från oktober 1971 till juni 1972. Avslutningsvis gjordes en kompletterande genomgång av ett brett urval tidskrifter av olika karaktär, för att klargöra var diagnosen förekom och var den inte gjorde det.⁸⁷

Det metodiske afsæt i Heidenblads undersøgelse er således centreret omkring diagnosens videnscirkulation i pressen på både lokalt og nationalt niveau. Selv om det ikke er Ehrensvärds' konkrete udgivelse, altså bogen som objekt, men derimod "en tanke" fra objektet, som Heidenblad forfølger i sin videnshistoriske undersøgelser, er der alligevel flere paralleller til det boghistoriske kommunikationskredsløb. I Darntons kommunikationskredsløb indgår ligeledes omformningen af de budskaber, som bøgerne bærer:

It transmits messages, transforming them en route, as they pass from thought to writing to printed characters and back to thought again. Book history concerns each phase of this process and the process as a whole, in all its variations over space and time and in all its relations with other systems, economic, social, political, and cultural, in the surrounding environment.⁸⁸

Med dette in mente må videnshistorikerne spørge sig selv, om det er muligt at adskille den boghistoriske metode fra den videnshistoriske, når det gælder brugen af kommunikationskredsløbet og cirkulationsbegrebet? Kommunikationskredsløbets styrke er en opmærksomhed på det materielle og på en række aktører og deres interaktion med forskellige sociokulturelle faktorer. Selvom modellen umiddelbart har en bredde og omfatter flere led end cirkulationsbegrebet, muliggør cirkulationsbegrebet et mere detaljeret studie af forandringer af selve vidensindholdet, når det cirkulerer i forskellige medier og genrer. Der er ingen tvivl om, at de to metodiske indgange både ligner og kan styrke hinanden og altså beriges

87 Heidenblad: 'Framtidskunskap', 601.

88 Darnton: 'What is the History of the Book', 67.

af tværfagligheden. Det er imidlertid ikke noget, som er fremmed for det boghistoriske felt, der om nogen er en historiefaglig disciplin, som trækker på og bliver beriget af en tværfaglig arv.

TIL FORSVAR FOR EN TVÆRFAGLIG TILGANG

The field can be extended and expanded in many ways; but for the most part, it concerns books since the time of Gutenberg, an area of research that has developed so rapidly during the last few years, that it seems likely to win a place alongside fields like the history of science and the history of art in the canon of scholarly disciplines. Whatever the history of books may become in the future, its past shows how a field of knowledge can take on a distinct scholarly identity.⁸⁹

Da Darnton skrev artiklen *What is the History of the Book*, var det et forsøg på at indkredse det boghistoriske forskningsfelt. Boghistorisk forskning var selvsagt ikke nogen nyhed, men det var derimod etableringen af boghistorien som en egen disciplin. Ifølge Darnton var en sådan indramning nødvendig, fordi boghistorien var blevet "so crowded with ancillary disciplines, that one can no longer see its general contours".⁹⁰ Historikere, litterater, kunsthistorikere og videnssociologer m.fl. havde kastet sig over det fremadstormende felt allieret med deres fagrespektive værktøjsskasser, hvilket havde ført til en "interdisciplinarity run riot".⁹¹ I et forsøg på at rydde op i det metodiske og teoretiske morads foreslog Darnton kommunikationskredsløbet som en overordnet model til analysen af bøgers samfundsmæssige produktion og distribution. Jens Bjerring-Hansen og Torben Jelsbak har gjort opmærksom på, at integrationen af kommunikationskredsløbet betød, at Darnton trak boghistorien i en tydelig retning mod den historiefaglige disciplin - herunder især social- og kulturhistorien.⁹² Det kan have medført, at flere historikere har givet sig i kast med boghistoriske undersøgelser, men det har ikke gjort den tværfaglige udfoldelse mindre. Efterfølgende er tværfagligheden i det boghistoriske felt kun "blevet mere udtalt og perspektivet på analyseobjektet udvidet".⁹³

Den tværfaglighed, som prægede boghistorien under fagets etablering, har flere identiske træk i forhold til den nuværende diskussion af videnshistorie som historiefaglig disciplin. Som forskningsfelt er boghistorie altså et resultat af, at forskere fra forskellige fagdiscipliner begyndte at samles omkring et flor af forskningsspørgsmål, der alle kredsede omkring kommunikationsprocessen i relati-

89 Darnton: 'What is the History of the Book', 65.

90 Darnton: 'What is the History of the Book', 67.

91 Darnton: 'What is the History of the Book'.

92 Bjerring-Hansen og Jelsbak: *Boghistorie*, 13.

93 Bjerring-Hansen og Jelsbak: *Boghistorie*.

on til bogen, men også andre medier som f.eks. aviser eller étbladstryk.⁹⁴ Derfra udviklede boghistorien sig til en selvstændig fagdisciplin, og tværfagligheden er fortsat en hel central del af det boghistoriske dna. I det, som sidenhen blev karakteriseret som boghistoriens metodologiske og teoretiske kanon, indgår ud over Darnton også bibliografen D.F. McKenzies, tekstkritikeren Jerome McGanns og litteraturteoretikeren Gérard Genettes analytiske begrebsapparater om tekstsociologi, bibliografiske koder og paratekster.⁹⁵ Boghistorien forener og anvender teorier og metoder fra en så flerfarvet palet som litteratur-, kunst-, medie-, og informationshistoriske tilgange. I *Boghistorie* forklarer Bjerring-Hansen og Jelsbak, hvordan begrebet boghistorie har udviklet sig til "en international samlebetegnelse for et vidtforgrenet, tværfagligt forskningsfelt og fortolkningsparadigme, som forener indsigter og metoder fra en lang række discipliner [...] i studiet af bogen og den menneskelige skriftkultur i bredeste forstand, fra oldtidens skriftruller til vore dages digitale hypertexter".⁹⁶ Samme pointe fremhæves med variationer i flere boghistoriske antologier, heriblandt i introduktionen til den senest udgave af *The Cambridge Companion to the History of the Book*.⁹⁷

Men hvad gjorde boghistorie til herre i eget hus? Jo, boghistorien blev en selvstændig disciplin i det øjeblik, der skete en accept af, at den tværfaglige indgang var en grundlæggende præmis for fagets eksistens og udfoldelse. I stedet for at kæmpe om faggrænser eller teoretiske og metodologiske særejer er boghistoriens faglige mangfoldighed samtidig også fagets stærkeste kort, der forener i stedet for at separere. Det betyder ikke, at det går at anvende alverdens teoretiske og metodologiske værktøjer i boghistoriske undersøgelser. Der finder fortsat mange diskussioner sted om fordele og ulemper ved anvendelsen af den tværfaglige værktøjskasse. Den boghistoriske indgang til tværfaglighed kan både kritikere og tilhængere af videnshistorien blive inspireret af. I stedet for at diskutere historiefaglige grænser, og hvad der kan eller ikke kan karakteriseres som videnshistoriske studier, foreslår vi en accept af, at tværfaglige præmisser er en del af videnshistoriens identitet, og at begynde med at anerkende de mange bidrag som allerede findes.

Som vi fastslog i artiklens første del, stammer en væsentlig del af kritikken mod videnshistorie fra fagfæller, der genkender elementer af egne forskningsområder i videnshistorikernes beskrivelser af deres felt. En sådan kritik af videnshistorien lyder f.eks. også i boghistoriske kredse, og granskes flere af de artikler, der betegnes som videnshistoriske, genfinder boghistorikeren snart undersøgelser, der snildt kan bære prædikatet boghistorie. Selvsagt adskiller videnshistorie sig ved, at det primært er viden, som er omdrejningspunktet, modsat boghi-

94 Darnton: 'What is the History of the Book', 65.

95 McKenzie: *Bibliography*; Genette: *Seuils*; McGann: *The Textual Condition*.

96 Bjerring-Hansen og Jelsbak: *Boghistorie*, 8.

97 Howsam: *The Cambridge Companion to the History of the Book*.

storien, hvor det lige såvel som viden kan være den materielle bærer (bogen som objekt), producenten eller formidleren (f.eks. forfatteren, forlæggeren, bogbinde- ren) af viden, som står i centrum for undersøgelsen for blot at nævne nogle enkelte eksempler. Lighederne med det boghistoriske felt er mange, men det er ud- forskningen af viden, ikke objektet, bogen, producenten eller formidleren, som berettiger videnshistoriens selvstændige eksistens.

Lässigs videnshistoriske undersøgelse af amerikanske organisationers for- søg på at få immigranter til at lære sig amerikansk, kan, hvilket også gælder for Heidenblads og Secords studier, på mange måder karakteriseres som boghisto- risk.⁹⁸ Som beskrevet er afsættet for undersøgelsen plakater, pamfletter og bro- churer henvendt til børn, der opfordrer dem til at formidle læringsbudskabet til deres forældre. Børnene tildeles på den måde aktørskab igennem deres rolle som formidlere af viden fra de amerikanske organisationer til deres forældre. Läs- sig vælger at fremlægge sin analyse som, at børnene er bærere og formidlere af viden, der cirkulerer på forskellige niveauer mellem forskellige aktører. Skifter man de videnshistoriske briller ud med de boghistoriske, vil undersøgelsen ikke tage sig synderligt anderledes ud, udover at børnene vil blive tildelt aktørskab i kommunikationskredsløbet og på den måde tydeliggøre deres plads i den kom- munikative proces. Der kan dog argumenteres for, at en boghistorisk undersø- gelse vil adskille sig ved at have et langt større fokus på den materielle bærer af viden eller produktionsprocessen bag kildematerialet end selve videnscirkula- tionen, som jo er kernen i Lässigs undersøgelse. Eksemplet viser, at det *kan* være vanskeligt at trække en tydelig faggrænse mellem videns- og boghistorien, men også at integrationen af det videnshistoriske perspektiv faktisk kan udvide den boghistoriske analyse og kaste nyt lys på samme kildemateriale. Videnshistorien kan være med til at støve det boghistoriske felt lidt af ved at kaste et nyt blik på kendte historiske udviklingsprocesser og kilder.⁹⁹ Med andre ord er videnshisto- rie interessant, fordi den formår at berige og forny traditionelt definerede histo- riefaglige områder.

VIDENSHISTORIE SOM FÆLLESSTED

Med denne introducerende artikel har vi ønsket at vise videnshistoriens poten- tialer og mulige bidrag til den historiefaglig disciplin generelt og specifikt i rela- tion til informations- og boghistorie. Vores udgangspunkt har været at tage fat i flere kritikpunkter af det videnshistoriske felt, herunder den disciplinære af- grænsning, viden som analytisk greb, cirkulationsbegrebet som metodologi og tværfagligheden som akilleshæl. Videnshistoriens tværfaglige arv er uomgænge- lig, og det tætte slægtskab til andre historiefaglige discipliner har betydet, at den her i sin vorden er blevet mødt med en stærk – og også delvist berettiget – kritik

⁹⁸ Lässig: 'History of Knowledge', 29-58.

⁹⁹ Lässig: 'History of Knowledge', 29-58.

om, at den ikke tilføjer noget egentlig nyt. Videnshistorie såvel som informationshistorie udspringer delvist af et behov for at forstå nogle af de problemer, udfordringer og forandringer, som forekommer i vores nutidige hverdag, og er nye bud på at belyse og problematisere den historiske udforskning af kernebegreber som viden og information i det 21. århundredes videnssamfund.

Som vi har vist i artiklen, kan tværfaglighed også have en merværdi både ved at skabe et fælles ståsted, som det er tilfældet med boghistorien, og i forhold til at se på kendte områder gennem en ny linse. Tværfagligheden er videnshistoriens styrke, da den skaber en platform, der åbner for mødet flere fagdiscipliner imellem og derigennem også for nye måder at gå til historien på, som kan bidrage med nye indsigter i historiske processer. Der er derfor flere grunde til at sænke de fagdisciplinære parader. Etableringen af videnshistorie er ikke ensbetydende med, at andre historiefaglige grene skal forsvinde, men det at integrere et videnshistorisk perspektiv i allerede etablerede historiefaglige grene kan give et andet indblik i f.eks. handelsnetværk i det tidlig-moderne Europa ved at undersøge vidensstrømme.

Både den begrebs- og indholdsmæssige forståelse og anvendelse af viden er i videnshistorien kendetegnet ved en så stor bredde, at det har medført kritik for at være for omfattende og dermed upræcist. Som erfaringerne fra informationshistorie viser, er det forbundet med en vis risiko at have en for snæver og fikseret afgrænsning af emnet, ligesom erfaringerne fra boghistorien viser det givtige i at åbne et felt for tværfaglighed. Frem for at fastholde en essensdefinition af viden vil vi gerne opfordre til det, man kan kalde et pragmatisk vidensbegreb, hvor viden ses i forhold til ens eget felt. På den måde kan videnshistorie blive et meningsfuldt fællessted for studier af videns historiske manifestationer.

LITTERATUR

- Aspray, William: 'The Many Histories of Information', *Information & Culture*, 50 (1), 2015, 1-23. DOI: 10.7560/IC50101.
- Bjerring-Hansen, Jens og Torben Jelsbak: *Boghistorie*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2010.
- Black, Alistair: 'Information History', *Annual Review of Information Science and Technology* 40, 441-474, 2006.
- Blair, Ann: *Too much to Know. Managing Scholarly Information before the Modern Age*, New Haven: Yale University Press, 2010.
- Burke, Peter: *A Social History of Knowledge I. From Gutenberg to Didérot*, Cambridge: Polity Press, 2000.
- Burke, Peter: *A Social History of Knowledge II. From the Encyclopaedia to Wikipedia*, Cambridge: Polity Press, 2011.
- Burke, Peter: *What is the History of Knowledge?*, Cambridge: Polity Press, 2016.
- Burke, Peter: *What is Cultural History?*, Cambridge: Polity Press, 2. ed., 2008.
- Cortada, James: 'A Framework for Understanding Information Ecosystems in Firms and Industries', *Information & Culture: A Journal of History* 51 (2), 2016, 133-163.
- Cortada, James: *All the Facts. A History of Information in the United States since 1870*, New York: Oxford University Press, 2016.
- Darnton, Robert: 'What is the History of the Book?', *Daedalus* 111 (3), 1989, 65-83.
- Darnton, Robert: 'What is the History of Books? Revisited', *Modern Intellectual History* 4 (3), 2007, 495-508.

- Darnton, Robert: *Poetry and the Police. Communication Networks in Eighteenth-Century Paris*, Cambridge, MA.: The Belknap Press of Harvard University Press, 2010.
- Darnton, Robert: '5 Myths about the Information Age', *The Chronicle of Higher Education*, 17th of April 2011. <http://chronicle.com/article/5-Myths-About-the-Information/127105/>.
- Daston, Lorraine: 'The History of Science and the History of Knowledge', *KNOW* 1 (1), 2017, 131-153.
- Day, Ronald E.: *The Modern Invention of Information. Discourse, History, and Power*, Carbondale: Southern Illinois University Press, 2001.
- Durham Peters, John: 'Information. Notes toward a Critical History', *The Journal of Communication Inquiry* 12 (2), 1988, 9-23.
- Genette, Gérard: *Seuils*, Paris: Éditions du Seuil, 1987.
- Headrick, Daniel: *When Information Came of Age. Technologies of Knowledge in the Age of Reason and Revolution, 1700-1850*, New York: Oxford University Press, 2000.
- Heidenblad, David Larsson: 'Framtidskunskap i cirkulation: Gösta Ehrensvar's diagnos och den svenska framtidsdebatten, 1971-1972', *Historisk Tidskrift* 135 (4), 2015, 593-621.
- Howsam, Leslie: *The Cambridge Companion to the History of the Book*, Cambridge: Cambridge University Press, 2015.
- Lässig, Simone: 'The History of Knowledge and the Expansion of the Historical Research Agenda', *Bulletin of the GHI*, 59, 2016, 29-44.
- Lässig, Simone: 'Religious Knowledge and Social Adaptability in the Face of Modernity'. <https://historyofknowledge.net/21.7.2017/7.5.2018>.
- Lübcke, Poul: *Fransk filosofi. Engagement og struktur*, København: Politiken, 2003.
- Mannheim, Karl: *Das Problem einer Soziologie der Wissens*, Berlin: Leuchterhand, 1964.
- Manson, Haydn (red.): *The Darnton Debate: Books and Revolution in the Eighteenth Century*, Oxford: Voltaire Foundation, 1998.
- McGann, Jerome: *The Textual Condition*, New Jersey: Princeton University Press, 1991.
- McKenzie, Don Francis: *Bibliography and the Sociology of Texts*, London: The British Library, 1986.
- Nilsson Hammar, Anna: 'Theoria, praxis and poiesis. Theoretical considerations on the circulation of knowledge in everyday life'. I Johan Östling et al. (red.): *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge*, Lund: Nordic Academic Press, 2018, 107-125.
- Nunberg, Geoffrey: 'Farewell to the Information Age'. I Geoffrey Nunberg (red.): *The Future of the Book*, Berkeley: University of California Press, 1996.
- Postman, Neil: *Building a Bridge to the 18th Century. How the Past Can Improve Our Future*, New York: Vintage Books, 1999.
- Rheinberger, Hans-Jörg: *Historische Epistemologie zur Einführung*, Hamburg: Junius Verlag, 2007.
- Sarasin, Philip (red.): *Nach Feierabend. Zürcher Jahrbuch für Wissensgeschichte* 7, 2011.
- Sarasin, Philipp: 'Was ist Wissensgeschichte', *Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur* (IASL) 36 (1), 2011.
- Secord, James: *Victorian Sensation. The Extraordinary Publication, Reception, and Secret Authorship of Vestiges of the Natural History of Creation*, Chicago: The University of Chicago Press, 2000.
- Secord, James: 'Knowledge in Transit', *Isis* 95 (4), 2004, 654-672.
- Skouvig, Laura og Jack Andersen: 'Understanding Information History from a Genre-Theoretical Perspective', *Journal of the Association for Information Science and Technology* 66 (10), 2015, 2061-2070.
- Simonsen, Maria: *Den skandinaviske encyklopædi. Udgivelse og udformning af Nordisk familjebok & Salmonsens konversationsleksikon*, Göteborg: Makadam, 2016.
- Søe, Sille Obelitz: *The Urge to Detect, the Need to Clarify. Gricean Perspectives on Information, Misinformation, and Disinformation*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2016.
- Informationssamfundet, TEMP - Tidsskrift for Historie* 14, 2017.
- Webster, Frank: *Theories of the Information Society. 4th Edition*, London: Routledge, 2014.
- Weller, Toni: *Information History - an Introduction: Exploring an Emergent Field*, Oxford: Chandos Publishing, 2008.

- Weller, Toni: *The Victorians and Information. A Social and Cultural History*, Saarbrücken: VDM Verlag, 2009.
- Weller, Toni: 'Introduction'. I Toni Weller (red.): *Information History in the Modern World. Histories of the Information Age*, London: Palgrave Macmillan, 2011.
- Östling, Johan et al.: *Circulation of Knowledge. Explorations in the History of Knowledge*, Lund: Nordic Academic Press 2018.
- Östling, Johan og David Larsson Heidenblad: 'Cirkulation – ett kunskapshistoriskt nyckelbegrepp', *Historisk Tidskrift* 137 (2), 2017, 269-284.
- Östling, Johan: 'Vad är kunskapshistoria?', *Historisk Tidskrift* 135 (1), 2015, 109-119.

MARIA SIMONSEN

ADJUNKT

INSTITUT FOR KULTUR OG GLOBALE STUDIER

AALBORG UNIVERSITET

SIMONSEN@CGS.AAU.DK

LAURA SKOUVIG

LEKTOR

INSTITUT FOR INFORMATIONSStudier

KØBENHAVNS UNIVERSITET

LAURA.SKOUVIG@HUM.KU.DK

ABSTRACT (UK)

In recent years, historians have taken an interest in studies of knowledge and knowledge circulation beyond well-known fields such as the history of ideas or STS-studies, where it often is the intellectual knowledge that is at stake. The history of knowledge seems to have a much broader concept of knowledge. As an academic discipline, the history of knowledge is rooted internationally as well as in our Scandinavian neighbouring country, while it has not yet established itself in Danish history departments. In this article we focus on some of the criticisms that have been put forward against this new field and discuss them from two neighboring disciplines: information history and book history. In the article we introduce the history of knowledge as a research field by presenting key actors and trends. We will elaborate the introduction through a discussion of the critique from information history and book history. In conclusion, we discuss the potential of the history of knowledge and its possible contributions to the field of history in general.